

تحلیل محتوای استعمال دخانیات در سریال‌های نمایش خانگی^۱

افسانه توسلی^۲؛ ملیحه عابدی^۳؛ زهرا صدر^۴؛ آزاده توسلی^۵؛ محمدرضا مسجدی^۶

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۸/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

چکیده

نمایش خانگی، یکی از رسانه‌های موردتوجه و پرمخاطب این روزهاست. بسیاری از کارگردانان و بازیگران مطرح سینما و تلویزیون به آن توجه نشان داده‌اند. استقبال مردم از سریال‌های نمایش خانگی، فیلم‌سازان را تشویق می‌کند تا سریال‌های خود را در این رسانه توزیع کنند. در این پژوهش، سعی شده با روش تحلیل محتوای کیفی به بررسی چهار سریال پربیننده «خاتون»، «زخم کاری»، «می‌خواهم زنده بمانم» و «قورباغه» در سال ۱۴۰۰ پرداخته شود. بررسی کدها، مقولات و مفاهیم نشان داد که نمایش استعمال دخانیات با نوعی رویکرد مثبت در سریال‌های مذکور همراه است. در واقع، از استعمال سیگار، برای بیان احساسات بازیگران در شرایط مختلف استفاده شده‌است. اما نکته مهم، توجه به عدم استعمال دخانیات در خانه و نزد فرزندان است. نمایش خانگی در سال‌های اخیر با اقبال عمومی مواجه شده و از سوی دیگر، نگرش مثبتی که در فضای سریال‌ها نسبت به استعمال دخانیات مشاهده می‌شود، می‌تواند اثرات مخربی بر نوجوانان و جوانان- که مخاطبین اصلی آنها هستند- داشته باشد. از این رو، لازم است در ساخت سریال و فیلم‌های خانگی، مجموعه‌قوانین مصوبات ملی کنترل دخانیات جمهوری اسلامی ایران مدنظر قرارگیرد تا مصرف دخانیات با رویکرد مثبت و منفی توسط بازیگران، تأثیری نامناسب بر جامعه نگذارد.

واژه‌های کلیدی

نمایش خانگی، دخانیات، استعمال سیگار، سریال خاتون، زخم کاری، می‌خواهم زنده بمانم، سریال قورباغه.

۱. این مقاله براساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.
۲. دانشیارگروه مطالعات زنان و خانواده، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
afsaneh_tavassoli@alzahra.ac.ir
۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
maliheh.abedi@student.pnu.ac.ir
۴. کارشناسی پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
zsadr146@yahoo.com
۵. کارشناسی ارشد زیست‌شناسی، دانشکده علوم زیستی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
azintavassoli@gmail.com
۶. استاد گروه پزشکی ریه، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.
mrmassjedi@gmail.com

مقدمه

رسانه یکی از مهم‌ترین ابزارهای در اختیار بشر امروزی برای انتقال فرهنگ، علم و تبادل اطلاعات است. از آنجاکه رسانه ماهیتی عمومی دارد، نقش مهمی در زندگی اجتماعی ایفا می‌کند. در میان انواع رسانه‌ها، فیلم و سینما تأثیر ژرف‌تری ایجاد می‌کنند، زیرا افشار گوناگون جامعه مخاطب این هنر محسوب می‌شوند (کاپور و همکاران^۱: ۲۰۱۸).

دانشمندان علوم اجتماعی و سیاست‌گذاران مدت‌هاست در مورد اثرات نگران‌کننده رسانه‌ها بر نگرش و رفتار نوجوانان و جوانان هشدار داده‌اند (واسان^۲، ۲۰۱۰؛ ونگ و سونگ^۳: ۲۰۲۱). در حال حاضر، رسانه‌ها یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری و تغییر نگرش مردم محسوب می‌شوند (احمد و کاسیر^۴، ۲۰۰۹). پیام‌های رسانه‌ها درک ما را از جهان شکل می‌دهند و دارای قدرتی غیرقابل‌انکار در ایجاد تأثیری ماندگار بر ذهن مردم هستند (گوسوامی و کاشیاپ^۵، ۲۰۰۶؛ گابریل^۶، ۲۰۲۱). بسیاری از مطالعات تلاش کرده‌اند تأثیرات منفی فیلم‌های تلویزیونی و ویدیویی را بر بینندگان، به‌ویژه جوانان، مورد بررسی قرار دهند (هوسمان^۷: ۲۰۰۷). نظریه بازنمایی تأکید دارد بر اینکه هرچند تصاویر رسانه‌ای واقعی و قابل‌باور به نظر می‌رسند، اما هرگز دنیای واقعی را بازتاب نمی‌دهند (استافورد^۸، ۲۰۰۳).

کارکرد اساسی و بنیادین رسانه‌ها، بازنمایی واقعیت‌های جهان خارج برای مخاطبان است. اغلب دانش و شناخت ما از جهان توسط رسانه‌ها شکل می‌گیرد و درک ما از واقعیت، به واسطه و میانجی‌گری روزنامه‌ها، تلویزیون، تبلیغات،

1. Kapoor et al.

2. Vasan A.

3. Wang, Dai, Li, & Song.

4. Ahmad SA, Kaiser F.

5. Goswami H, Kashyap R.

6. Gabriel.

7. Huesmann.

8. Stafford.

فیلم‌های سینمایی و سایر رسانه‌ها ساخته می‌شود. رسانه‌ها جهان را برای ما تصویر می‌کنند. راودراد و صدیقی (۱۳۸۵) در پژوهش خود بیان می‌کنند که محصولات سینمایی و تلویزیونی و هنری بازتاب‌دهنده شرایط اجتماعی معاصر خود هستند و همچنین می‌توانند با نمایش تصویری فراتر از واقعیت یا تصویری آرمانی بر شرایط اجتماع خود اثرگذار نیز باشند. آرنولد هاوزرا ویژگی ممتازی که به هنر نسبت می‌دهد این است که آثار هنری نمایش‌دهنده کلیت زندگی است. هاوزر ادامه می‌دهد که چنین کلیتی در زندگی انسان، تنها در دو موقعیت ممکن می‌شود: یکی در پیچیدگی‌های هرروزه معمولی و دیگری در قالب هنر. در تمام روابط اجتماعی، اخلاقی و عملی دیگر، چنین کلیتی غایب است (آرنولد هاوزر، ۲۰۱۱). بنابراین، معضلات و مشکلات اجتماعی را نیز می‌توان از طریق رسانه بازتاب داد و رسانه‌ها می‌توانند در جهت کنترل یا حتی گسترش آنها تأثیرگذار باشند.

یکی از معضلات اجتماعی که امروزه خانواده‌ها و جوانان را درگیر کرده است، استعمال دخانیات و گسترش انواع مختلف محصولات دخانی است. دخانیات یکی از مهم‌ترین علل مرگ‌ومیر در جهان محسوب می‌شود؛ به طوری که در حال حاضر، از میان ۱/۱ میلیارد فرد سیگاری در سراسر جهان، سالانه ۹ میلیون نفر در اثر استعمال سیگار جان خود را از دست می‌دهند. اگر این الگوی مصرف ادامه یابد، تخمین زده می‌شود که از سال ۲۰۲۱ به بعد، هر ساله ۱۰ میلیون نفر بر اثر سیگار کشیدن فوت کنند. برای کاهش این رفتار غیربهداشتی، شناخت عوامل مؤثر بر آن ضروری است (بهداشت جهانی: ۲۰۱۹).

همان طور که اشاره شده رسانه تأثیر زیادی بر رفتار افراد جامعه دارد. کاوو اکورونو^۲ و همکاران (۲۰۲۰) بررسی کردند که در نیجریه، مانند بسیاری از جوامع در حال توسعه و توسعه‌یافته در سراسر جهان، جدای از تأثیر والدین، تلویزیون و رسانه می‌تواند قوی‌ترین تأثیر را بر باورها، ارزش‌ها و رفتارهای جوانان داشته باشد. استفاده از سیگار توسط بازیگران محبوب فیلم‌ها در صفحه نمایش و رسانه‌ها دارای بیشترین تأثیر بر روی مدل‌سازی رفتار و شروع به مصرف سیگار دارد. استعمال دخانیات در فیلم‌ها نگرش مثبت نسبت به سیگار می‌تواند ایجاد

1. Arnold Hauser.

2. Chukwu-Okoronkwo, S.O.

کند (کارتر^۱ و همکاران، ۲۰۰۷؛ باشمان^۲ و همکاران: ۲۰۰۱). آنچه اهمیت موضوع را بیشتر روشن می‌کند، این است که به ندرت سیگار کشیدن در فیلم‌ها در یک روش غیرجذاب و مرتبط با پیامدهای منفی به تصویر کشیده می‌شود (سارگن^۳، ۲۰۰۵). برخی از سازندگان فیلم‌ها استدلال می‌کنند که وجود شخصیت سیگاری در فیلم‌ها لازم است و اغلب برای شخصیت‌های بد، منفی و خائن استفاده می‌شود؛ در حالی که تعداد قابل‌توجهی از فیلم‌ها از کشیدن سیگار به‌عنوان نوش‌دارویی برای کنترل استرس‌ها استفاده می‌کنند و ارتباط کاذب استعمال دخانیات با شجاعت، کسب موفقیت و کنترل استرس را به تصویر می‌کشند. این در حالی است که هیچ شواهد علمی برای این ارتباط وجود ندارد. ولی اینکه سیگار از علل عمده پرفشاری خون و بسیاری از بیماری‌های مزمن مانند سرطان‌ها است، یک واقعیت علمی است (احمد و کاسیر، ۲۰۰۹).

ضرورت توجه به رسانه و ارتباط آن با رواج استعمال دخانیات از آنجایی پررنگ می‌شود که طبق آمارهای موجود، در سال ۱۳۹۹ بیش از ۶۵ درصد افراد ۱۵ سال و بیشتر حداقل در یک شبکه اجتماعی عضو بوده‌اند که این میزان در سال ۹۶ معادل ۵۳ درصد بوده است. میانگین حضور افراد ۱۵ ساله و بیشتر در شبکه اجتماعی طی سال ۱۳۹۹ به میزان ۹۲ دقیقه و ۱۸ ثانیه در روز برآورد شده است که در سال ۱۳۹۶ میانگین یک ساعت و ۴ دقیقه بوده است. در واقع در سال ۱۳۹۹ با شیوع کرونا و قرنطینه‌های خانگی لزوم بهره‌گیری از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی افزایش یافت^۴. آموزش‌های مجازی به نوعی باعث بالا رفتن میزان استفاده کودکان و نوجوانان از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی شد. در این میان، با اجرای طرح‌های فاصله‌گذاری‌های فیزیکی افراد نیاز به سرگرمی‌هایی داشتند که در محیط خانه و بدون نیاز به خروج از خانه باشد. از این رو، سریال‌های نمایش خانگی یکی از ارزان‌قیمت‌ترین (هزینه دانلود قانونی بین ۶ تا ۸ هزار تومان) سرگرمی‌ها شد. حتی دیده می‌شد در شبکه‌های اجتماعی به دنبال انتشار

1. Carter O B.

2. Bushman.

3. Sargent J D.

4. <https://www.iribnews.ir/>

نسخه‌های سریال به صورت رایگان قابلیت دانلود و تماشا وجود داشته است. شرایط قرنطینه، دسترسی آسان، نبود کنترل برای دیدن محتوا در بستر اینترنت، نبود محدودیت سنی برای استفاده از بسیاری سایت‌ها، باعث شده طی این چند سال نوع محتوای منتشرشده نیز دغدغه پژوهشگران باشد. سریال‌های نمایش خانگی نیز طی این چند سال از اقبال عمومی برخوردار شدند. از این رو، در این پژوهش، لازم دیده شده به بررسی سریال‌های پربیننده در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ به لحاظ بازنشر استعمال دخانیات پرداخته شود.

به گزارش ایسنا، صداوسیما و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی براساس مصوبه ستاد کشوری کنترل دخانیات، موظف به انجام اقدامات لازم برای نمایش ندادن مصرف دخانیات توسط هنرپیشگان در فیلم‌ها و سریال‌های ایرانی و خارجی شدند. این قانون تا مدتی هم رعایت شد اما در نهایت مانند بسیاری از قوانین دیگر از جمله ممنوعیت تبلیغ کالاهای مضر در تلویزیون، به تدریج رو به فراموشی سپرده شد؛ تا این روزها در بسیاری از فیلم‌ها و همچنین سریال‌های نمایش خانگی، پخش آزادانه صحنه‌ها و تصاویری را ببینیم که به سیگار و قلیان کشیدن هنرپیشه محبوب البته در نقشی که به او سپرده شده، مربوط است. بر همین مبنا در تحقیق حاضر نیز این موضوع مورد بررسی قرار گرفت که شخصیت‌های محبوب و اصلی سریال‌های نمایش خانگی در رابطه با استعمال دخانیات چه رفتاری دارند؟ آیا این سریال‌ها استعمال دخانیات را مثبت بازنمایی می‌کنند؟ رفتار اعضای خانواده به خصوص زنان خانواده در ارتباط با استعمال دخانیات چیست؟

پیشینه پژوهش

در این بخش، برای بیان اهمیت موثر بودن نمایش دخانیات بر رواج مصرف دخانیات مروری بر نتایج علمی در این زمینه انجام شده است. حسنین^۱ و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی، تأثیر سیگار کشیدن و سیگار کشیدن در فیلم‌ها بر مصرف سیگار و مصرف سیگار در نوجوانان را بررسی کردند. این بررسی به این نتیجه رسید که قرار گرفتن در معرض تصاویر سیگار کشیدن در فیلم‌ها، خطر سیگار کشیدن را

1. Hassanein.

در بین جوانان افزایش می‌دهد. کولکرنی^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی، قرار گرفتن در معرض تصاویر تنباکو در فیلم‌های محبوب و خطر سیگار کشیدن در میان کودکان در جنوب هند را بررسی کردند. در این مطالعه مقطعی، کودکانی در جنوب هند که فیلم‌های حاوی تصاویر تنباکو را دیده‌اند، نسبت به کسانی که سیگار نمی‌کشند، بیشتر احتمال دارد سیگار نکشند، که نشان می‌دهد پیام‌های کنترل دخانیات که توسط قوانین هند اجباری شده است ممکن است اثر تصاویر تنباکو را کاهش دهد. مایکل تاینان^۲ و همکاران (۲۰۱۹) در بررسی فیلم‌های پر فروش امریکا، دریافتند جوانانی که به شدت در معرض تصاویر سیگار کشیدن روی صفحه نمایش قرار می‌گیرند، نسبت به جوانانی که کمترین تماس را دارند، احتمال بیشتری برای شروع سیگار کشیدن دارند. آنها طی بررسی میزان رشد نمایش سیگار طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸ و در کنار آن نظر سنجی از جوانان و خانواده‌ها این رابطه را بیان کردند.

براتی و همکاران (۱۳۹۹) در یک پژوهش، به بررسی نقش رسانه‌ها بر قصد مصرف سیگار در نوجوانان پرداختند. نتایج به دست آمده، تصویری واضح از نقش رسانه‌ها و چگونگی تأثیر نوع محتوای رسانه‌ای بر قصد مصرف سیگار در نوجوانان ارائه می‌دهد و بر لزوم کسب و ارتقای مهارت سواد رسانه‌ای برای پیشگیری از افزایش مصرف سیگار در آنان تأکید می‌کند. رنجبر و همکاران (۱۳۹۸) نیز در بررسی اثر بخشی مداخله رسانه‌ای بر نگرش دانش آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر و دخانیات دریافتند که هر چند هر دو روش آموزش صوتی و تصویری بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر، دخانیات و اعتیاد موثر بود و نگرش منفی دانش‌آموزان را تقویت نمود، اما این تحقیق نشان داد، پیام‌های تصویری از اولویت بالاتری برخوردار می‌باشند و شایسته است چنین توجه و رویکردی در دستور کار برنامه‌ریزان مربوطه قرار گیرد.

تمام پژوهش‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که قرار گرفتن در معرض تصاویر سیگار کشیدن در رسانه‌ها (به‌ویژه فیلم‌ها) می‌تواند بر نگرش و رفتار نوجوانان و جوانان در زمینه مصرف سیگار تأثیر بگذارد. این تأثیر معمولاً به صورت افزایش احتمال شروع به سیگار کشیدن یا تقویت قصد مصرف سیگار مشاهده شده

1. Kulkarni.

2. Tynan, M.

است. استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی در این پژوهش، کمک می‌کند به عمق مفاهیم و بازنمایی‌های مرتبط با مصرف دخانیات در سریال‌ها پرداخته و لایه‌های پنهان این پدیده بررسی شود. این پژوهش با تأکید بر مسئولیت هنرمندان و تولیدکنندگان فرهنگ در بازتعریف کلیشه‌های مرتبط با مصرف دخانیات، در مقایسه با پژوهش‌های پیشین، رویکردی نوآورانه دارد.

چهارچوب نظری

بهتر است مروری بر نظریات صورت گیرد تا با یک بینش نظری به بررسی یافته پرداخته شود. یکی از نظریه‌های برجسته که برای درک فرایند شروع سیگار استفاده می‌شود، نظریه یادگیری اجتماعی است. این تئوری اساساً پیشنهاد می‌کند که مردم از طریق تماشای دیگران یاد می‌گیرند. به طور کلی، هر فردی می‌تواند به عنوان یک الگو عمل کند، اما به احتمال زیاد، الگوها عوامل اجتماعی مهمی مانند اعضای خانواده، همسالان یا ستاره‌های سینما هستند. یادگیری اجتماعی از طریق تعامل میان سه عنصر مهم مشاهده، تقلید، و الگوسازی اتفاق می‌افتد. بندورا سه نوع مختلف الگو را معرفی می‌کند: هنگامی که ما درباره سرمشق‌گیری فکر می‌کنیم، اغلب درباره یک الگوی زنده شخصی واقعی که رفتار ویژه‌ای را ابراز می‌کند، فکر می‌کنیم. اما می‌توانیم با مشاهده یک الگوی نمادین شخص یا شخصیتی که در یک فیلم، شوی تلویزیون، کتاب یا دیگر رسانه‌ها به نمایش در می‌آید نیز یاد بگیریم. برای مثال، بسیاری از کودکان رفتارشان را از بازیکنان فوتبال، خوانندگان راک اند رول یا شخصیت‌های افسانه‌ای از قبیل سوپرمن الگوبرداری می‌کنند؛ و بالاخره می‌توانیم از آموزش‌های کلامی توصیف درباره چگونه رفتار کردن، بدون اینکه اصلاً انسان دیگری (زنده یا نمادین) موجود باشد، یاد بگیریم. بعضی از فرایندهای نمادین که شامل فرایندهای رفتاری و شناختی است شامل: توجه، حفظ، بازتولید و انگیزه (بندورا، ۱۹۶۳).

نظریه دیگری که می‌توان موردنظر قرار داد، نظریه برساخت‌گرایی اجتماعی است. این نظریه پارادایمی است که ریشه در آشکارسازی روش‌هایی دارد که افراد و گروه‌ها از طریق آنها در خلق واقعیت ادراکی‌شان مشارکت می‌کنند. این رویکرد به

1. Bandura.

بررسی نحوه به وجود آمدن پدیده های اجتماعی، نهادینه شدن آنها، و تبدیل شدن آنها به سنت مورد توافق می پردازد. برساخت گرایی اجتماعی به مثابه یک فرایند مداوم درک شده است؛ همان طور که واقعیت دائماً از طریق کنش های متقابل افراد و دانش آنها از آن واقعیت (باز) تولید می شود. برساخت گرایی اجتماعی آگاهی را به مثابه یک توافق جمعی می ستاید. بنابر رویکرد جدید بازنمایی و اتکا بر نظریه برساخت گرایی رسانه ای، رسانه های جمعی اعم از دیداری و شنیداری، واقعیت اجتماعی را منعکس نمی کنند؛ بلکه این واقعیات در قالب ساختار روایی آنها، تولید و به عبارتی برساخت می شود. نظریه جدید بازنمایی، وجود واقعیت را انکار نمی کند؛ بلکه مدعی است که واقعیت به صورت مستقیم و بی واسطه به دست نمی آید؛ واقعیت به واسطه معنا پدیدار می شود و معنا در یک فرایند اجتماعی برساخته می شود. از این رهگذر، رسانه ها در بازنمایی اخبار و گزارش های خبری، همواره بر اساس آنچه در واقعیت اتفاق افتاده است، عمل نمی کنند (عزیزی و میرخلیل، ۱۴۰۱).

استوارت هال؛ اندیشمند برجسته مطالعات فرهنگی، در کتاب معنا، فرهنگ و زندگی اجتماعی، به تفصیل، به تشریح نظریه بازنمایی پرداخته است. وی درباره معنا و چیستی بازنمایی می گوید: از طریق نحوه بازنمایی چیزها، یعنی واژه هایی که درباره آنها به کار می بریم، داستان هایی که درباره آنها نقل می کنیم، تصاویری که از آنها می سازیم، احساساتی که به آنها نسبت می دهیم، شیوه هایی که آنها را طبقه بندی و مفهوم بندی می کنیم و ارزش هایی که برایشان قائل می شویم، به آنها معنا می بخشیم (هال، ۱۳۹۱: ۱۹). دغدغه اصلی هال در این کتاب، نه درباره معنای لغت بازنمایی، بلکه به طور عمده، درباره نقش و جایگاه بازنمایی در فرایند انتقال معنا است که از طریق زبان و رسانه ها صورت می گیرد. از این منظر، بازنمایی از دید او، یعنی استفاده از زبان برای گفتن چیزهایی معنادار درباره جهان یا نمایاندن جهان به دیگران. بازنمایی، بخش اصلی فرایندی است که به واسطه آن، معنا، تولید و میان اعضای یک فرهنگ مبادله می شود. عنصر مهم و اساسی در بازنمایی، تولید معناست و نه انتقال معنایی که از پیش وجود دارد. عنصر تولید

1. Hall.S.

معنا تا آنجا در بازنمایی اهمیت می‌یابد که بنا بر نظر استوارت هال، جهان را از طریق بازنمایی می‌سازیم و بازی می‌کنیم (لوی: ۲۰۱۲).

با مرور نظریات، ملاحظه می‌شود که به همان اندازه که یادگیری از طریق رسانه‌های تصویری زودتر اتفاق می‌افتد، تصویر ارائه‌شده نیز بر ساختی از واقعیت است نه خود واقعیت. بنابراین، با توجه به نظریات بررسی‌شده، یافته‌های موجود به‌طور عمیق‌تر بررسی می‌شوند.

روش پژوهش

از ابتدای پیدایش سینما، سال‌های بسیاری روش تحلیل رسانه، نگاه زیباشناسانه به فیلم و رسانه بوده است. حضور متفکران مختلف از حوزه‌های متفاوت، مانند زبان‌شناسان، جامعه‌شناسان، مردم‌شناسان و منتقدان ادبی و سینمایی، محدودیت‌ها را از بین برد و نگاه تحلیل ترکیبی مانند نشانه‌شناسی و تحلیل روایی متون سینمایی را جایگزین نگاه تک‌بعدی زیباشناسی کرد. در این روش نباید فقط به محتوای آشکار بسنده کرد و لازم است تا سطوح مختلف تحلیل، همچون محتوای پیدای و پنهان، در نظر گرفته شود. به بیان دیگر، روش تحلیل محتوا، وصفی عینی و منظم از ابعاد باطنی و ظاهری است (قائدی و گلشنی ۱۳۹۵: ۵۸). استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی در پژوهش‌ها باعث می‌شود اصالت و حقیقت داده‌ها حفظ شود و در عین حال تحلیل داده‌ها با روش علمی تفسیر گردد. تحلیل محتوای کیفی روشی فراتر از واژه‌ها یا محتوای متن است و مضامین یا الگوهایی را نمایان یا پنهان می‌کند. در تحلیل محتوای کیفی، پژوهشگر می‌تواند متن و فرامتن را مطالعه، تحلیل و تفسیر کند (بزمهر و کووان^۲: ۲۰۲۱).

اجرای تحلیل محتوای کیفی شامل سه تکنیک می‌شود: غربال نخست، حذف گزاره‌هایی است که ارتباط چندانی با مسئله اصلی ندارند؛ مرحله بعد، دسته‌بندی گزاره‌های مشابه است؛ و سرانجام، تلخیص داده‌ها براساس گزاره‌های وسیع‌تر است (فیلک، ۱۳۹۱: ۳۴۷).

1. Leve, A.

2. Bezemer & Cowan

در این تحقیق با استفاده از روش تحلیل محتوا به بررسی تصویر ارائه شده از استعمال دخانیات در سریال های نمایش خانگی پخش شده در سال ۱۴۰۰ پرداخته شده است. از بین سریال های پخش شده، ۴ سریال «زخم کاری»، «خاتون»، «می خواهم زنده بمانم» و «قورباغه» انتخاب شدند.

شرط انتخاب سریال ها عبارت بود از: ۱- در ژانر اجتماعی- خانوادگی بودن؛ ۲- اتمام سریال در سال ۱۴۰۰؛ ۳- پربیننده بودن؛ ۱ و ۴- وجود عنصر استعمال دخانیات در طول سریال. با بررسی مقوله های گوناگون به طبقه بندی رفتارها، شیوه ها و پرستیژ استعمال دخانیات در این آثار پرداخته شد. پس از مشاهده اولیه سریال ها توسط پژوهشگر، ابتدا شخصیت های اصلی که دخانیات استعمال می کردند، انتخاب شدند. برای دریافت دیدگاه مناسب نسبت به فراوانی استعمال دخانیات در سریال های منتخب نمایش خانگی، در ابتدا یافته های توصیفی از میزان نمایش دخانیات ارائه شد. سپس با مشاهده چندین باره و دقیق سریال ها، گزاره هایی درباره شیوه استعمال دخانیات، زمان استعمال دخانیات، رفتارهای خاص زمان استعمال دخانیات، لوازم مورد استفاده برای استعمال دخانیات، واکنش های اعضای خانواده نسبت به فرد و پرستیژ و طبقه اجتماعی فرد کشف شدند. تکرار این گزاره ها و بررسی موارد مشابه مورد ارزیابی قرار گرفتند و نهایتاً در بستر جداولی مفاهیم شکل گرفتند. پس از مرحله فوق، با دسته بندی و تجمیع مفاهیم، مقوله های (مضامین) خرد و مقوله های اصلی شناسایی، کدگذاری و دسته بندی شدند. در نهایت با تشکیل و تکمیل جداول مقوله ها و مفاهیم مرتبط، پژوهشگران تلاش کردند ظهور و بروز استعمال دخانیات در این آثار را مورد تحلیل قرار دهند.

یافته های پژوهش

در جدول شماره ۱، گزارشی از مدت زمان استعمال دخانیات به طور کلی در طول سریال آمده است. هریک از سریال ها با دقت دیده شدند و زمان نمایش استعمال دخانیات توسط شخصیت های مختلف ثبت شده است. پس از آن زمان کل استعمال دخانیات در طول سریال محاسبه شد و در جدول شماره ۱ آورده شده

۱. براساس امتیازبندی های موجود در پلتفرم های فیلمو و نماوا که مورد تأیید وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی هستند، این ۴ سریال امتیاز بالای ۹۰ را براساس نظرات بینندگان کسب کردند.

تحلیل محتوای استعمال دخانیات در سریال های نمایش خانگی

است. در سریال زخم کاری بیشترین زمان نمایش استعمال دخانیات را مشاهده می‌کنیم، سریال «خاتون» نیز بعد از آن قرار دارد. تعداد افراد سیگاری در سریال‌های «خاتون» و «زخم کاری» با ۸ شخصیت بالاتر از دو سریال دیگر است، اما سریال «قورباغه» به دلیل موضوعیت سریال که در رابطه با ساخت و قاچاق مواد مخدر بود، به تبع بیشتر نمایش افراد معتاد مشاهده می‌شد تا استعمال دخانیات. در رابطه با سریال «زخم کاری»، فضای غالب مراودات مردانه است. بیشتر دعوا بر سر قدرت بین مردانی است که در باطن از خود اراده‌ای ندارند و بیشتر سیگار برای کاهش اضطراب‌ها و خشم‌های درونی‌شان استفاده شده است. در برخی بخش‌ها نیز با ژست خاص برای نمایش قدرت ظاهری خود از سیگار استفاده کرده‌اند. در رابطه با «خاتون»، بیشترین زمان استفاده از سیگار در زمان خشم و عصبانیت بوده است. اما در رابطه با سریال «می‌خواهم زنده بمانم»، بیشتر شخصیت اول مرد برای نمایش خونسردی و اقتدار خود با ژست‌های خاص و وسایل لوکس استعمال دخانیات داشته است. در این قسمت گزارشی از زمان استعمال دخانیات و شخصیت‌های سیگاری ارائه شده تا جدی بودن مسئله نمایش دخانیات و روند صعودی این نمایش دیده شود. در واقع استفاده از اعداد در این قسمت نوعی گزارش از کیفیت سریال‌های مذکور در زمان دادن به نمایش دخانیات است.

جدول ۱- تعداد دفعات استعمال دخانیات برحسب زمان (دقیقه) و تعداد افراد مصرف‌کننده

سریال	زمان استعمال دخانیات در سریال برحسب دقیقه	شخصیت زن سیگاری	شخصیت مرد سیگاری	درصد قرار گرفتن در معرض تنباکو نسبت به کل زمان سریال	تعداد شخصیت‌های اصلی سیگاری
می‌خواهم زنده بمانم	۱۹:۴۶	۰	۵	٪۱/۹۳	۵ نفر
خاتون	۳۱:۱۶	۰	۸	٪۲/۵۸	۸ نفر
زخم کاری	۶۲:۱۳	۱	۷	٪۶/۷۱	۸ نفر
قورباغه	۱۲:۵۱	۱	۶	٪۱/۷۱	۷ نفر
جمع کل زمان نمایش دخانیات در نمایش خانگی					۱۲۵:۲۶ دقیقه

در رابطه با مکان‌ها و سکانس‌های استعمال دخانیات، با تقسیم‌بندی کردن فضای موجود در سریال، سه دسته فضا تعریف شد. فضای بسته شامل هر جای سرپوشیده‌ای به جز خانه شخصی بازیگران است که شامل: مغازه، اداره، ماشین، کارخانه، کارگاه و... می‌شود. فضای دیگری که مشاهده شد، فضای باز است که شامل باغ، خیابان، پارک و محوطه بیرونی محل کار است. فضای خانه نیز مکان‌هایی است که در طول سریال به عنوان محل سکونت شخصیت‌های سریال نمایش داده شد. سریال «خاتون» بیشتر در فضای بسته نمایش استعمال دخانیات بوده است. در سریال «زخم کاری»، بیشترین نمایش استعمال دخانیات در فضای باز را داریم. اما نکته جالب توجه، تعداد سکانس‌های استعمال دخانیات در خانه است. سریال «می‌خواهم زنده بمانم» در ۲ سکانس شاهد استعمال دخانیات در منزل است که در یکی از سکانس‌های فیلم، زمانی که در خانه سیگاری روشن می‌شود، مرد نقش اول با وجود اینکه خودش فرد سیگاری است، اما گوشزد می‌کند که زن خانه سیگار کشیدن در خانه را دوست ندارد. اما در سریال «زخم کاری»، که بیشترین سکانس‌های داخلی خانه را دارد، مشاهده می‌شود که زن خانواده گاهی اوقات سیگار می‌کشد و یا در جایی از سریال زمانی که مرد مستأصل و پریشان است، او را دعوت به کشیدن سیگار می‌کند. در جدول شماره ۲ با توجه به فضای استعمال دخانیات، توصیفی از نگاه سریال‌ها به عمومی کردن استعمال دخانیات پرداخته شده است.

جدول ۲- تعداد دفعات استعمال دخانیات برحسب فضای استعمال

سریال	فضای بسته	فضای باز و عمومی	خانه	جمع سکانس‌های استعمال دخانیات
می‌خواهم زنده بمانم	۱۲	۱۶	۲	۳۰
خاتون	۳۹	۲۰	۱۰	۶۹
زخم کاری	۱۷	۴۰	۱۸	۷۵
قورباغه	۱۲	۱۹	۱۳	۴۴

شخصیت‌های هر سریال به تفکیک آمده است: نقش اول مرد، نقش زن، نقش مکمل و نقش‌های تأثیرگذار. طبق بررسی شخصیت روانی و اجتماعی نقش‌ها، دیده شده که شخصیت اصلی در سریال «می‌خواهم زنده بمانم»، فردی با نفوذ، منفعت‌طلب و خاکستری است. در واقع، بیشتر نمایش استعمال دخانیات او در زمان‌هایی بوده که سعی در خونسرد نشان دادن خود داشت. از طرفی، نقش اصلی زن در جریان سریال با استعمال دخانیات مخالفت می‌کرد. یکی از نقش‌های مکمل سریال، جوانی عاصی و ناامید است که در جریان بلندپروازی‌هایش به فردی غمگین و سرخورده تبدیل شده است.

در سریال «خاتون»، نقش اصلی مرد فردی خاکستری است که علی‌رغم اینکه عاشق همسر خود است، منافع خود را ترجیح می‌دهد. در بیشتر سکانس‌هایی که سیگار می‌کشد، حالت‌های عصبی، غمگین و گاهی در حال فکر کردن بوده است. نقش اصلی زن سریال مخالفتی با سیگار کشیدن همسر ندارد و یکبار به گفته شخصیت داستان از سر کنجکاو و صرفاً به خاطر ژست روشنفکری چند لحظه سیگار کشید. اما در سریال «زخم کاری» که بیشترین زمان استعمال دخانیات را به نمایش گذاشته، نقش اصلی مرد فردی ترسو، غمگین و وابسته به همسرش است که سیگار کشیدنش بیشتر در مواقع نمایش قدرت یا حفظ آرامشش بوده است. در مواقع غمگین بودن و گریه کردن هم سیگار می‌کشید. نقش زن سریال که فردی منفی و عصبی است، در طول داستان چندباری استعمال دخانیات داشته و در برخی مواقع نیز همسر خود را تشویق به سیگار کشیدن برای کاهش اضطرابش می‌کرد. اما در سریال «قورباغه»، با توجه به فراوانی خرید و فروش و ساخت مواد مخدر در روند قصه، استعمال دخانیات بیشتر در مواقع استعمال مواد مخدر نمایش داده شده است، اما نسبت به سه سریال دیگر، نمایش دخانیات کمتر بوده است. از آنجایی که شخصیت‌های اصلی در این سریال‌ها دخانیات استعمال می‌کنند، توصیفی از ابعاد شخصیت آنها برای شناخت بهتر مناسب است. در جدول شماره ۳ مشخص شده است که هریک از شخصیت‌های اصلی سریال‌ها چه تیپ و سبک زندگی دارند، زیرا مهم است که بیننده دخانیات را در دست شخصیت منفی قصه ببیند یا مثبت.

جدول ۳- شخصیت‌شناسی افراد مصرف‌کننده دخانیات برحسب نوع نقش

سریال		مثبت	بانهود	خاکستری	وابسته	منفی	وعاصی غمگین	مهربان	طلب منفعت	عدم استعمال
می‌خواهم زنده بمانم	نقش اول		*	*						
	نقش مکمل				*		*	*		*
	نقش زن	*								*
	نقش‌های مؤثر		*	*		*		*		
	نقش اول		*	*			*	*		
خاتون	نقش مکمل		*					*		*
	نقش زن		*	*				*		*
	نقش‌های مؤثر		*	*		*				
	نقش اول		*	*		*		*		
	نقش مکمل		*	*		*		*		
زخم کاری	نقش زن		*			*				
	نقش‌های مؤثر		*	*		*				
	نقش اول		*	*					*	
	نقش مکمل		*	*			*		*	
	نقش زن		*	*		*			*	
قورباغه	نقش مکمل		*	*			*		*	
	نقش زن		*	*					*	
	نقش‌های مؤثر		*	*		*			*	
	نقش اول		*	*					*	
	نقش مکمل		*	*		*		*	*	

تحلیل محتوای استعمال دخانیات در سریال های نمایش خانگی

مفاهیم استخراج شده در سه سطح قابل دسته‌بندی هستند. این مفاهیم براساس حالات افراد به هنگام استعمال دخانیات در طول سریال استخراج شده است.

سطح فردی

در طول جریان‌های سریال‌ها، شخصیت‌ها در شرایطی که مرتبط به خودشان بود، استعمال دخانیات داشتند. یکی از این حالات، هنگام عصبانیت و دعوا بود. مثلاً در سکانسی در سریال «خاتون»، شخصیت اصلی مرد بعد از بحث و جدل با همسر خود، سیگار روشن می‌کند و با حالت عصبی سیگار می‌کشد. مفهوم دیگری که استخراج شد، حالت نگرانی است. در سریال «می‌خواهم زنده بمانم»، مرد مکمل وقتی نگران فهمیدن موضوع جاسازی مواد مخدر است، بی‌اختیار سیگار روشن می‌کند. حالت متفکر از جمله حالات‌هایی بود که فراوان در سریال‌ها دیده می‌شود. به‌خصوص شخصیت‌های اصلی داستان هنگام فکر کردن، یا سیگاری روشن می‌کنند یا سیگاری در دست دارند. حالت غمگین و ناراحت نیز از حالاتی است که زیاد دیده شد و گویی سیگار یک التیام‌بخش ناراحتی شخصیت داستان است. به‌طور مثال، در سریال «قورباغه»، آنجایی که یکی از شخصیت‌های مؤثر ناراحت و شوک‌زده به انفجار کارگاهش نگاه می‌کند. به‌طور کلی، در سطح فردی، سیگار حالت التیام‌بخش روحی به نمایش درآمده است.

شکل ۱- تصاویری از شخصیت‌های سریال‌های خاتون، زخم کاری و قورباغه در نمایش حالات شخصی

۲- سطح تعاملی

در شرایطی که شخصیت‌ها در تعامل با سایرین بودند، جهت نشان دادن احساساتشان به طرف مقابل از سیگار استفاده می‌کنند. یکی از این شرایط در

مهمانی ها و یا جایی که دوست دارند شادی خود را به نمایش بگذارند. به عنوان مثال نقش مکمل مرد در سریال می خواهم زنده بمانم بعد از دزدیدن تریاک ها همراه دوستش در باغی خارج از شهر برای نشان دادن شادی خود همزمان با رقصیدن و پایکوبی سیگاری را گوشه لبهایش نگه داشته است. شرایط دیگری که افراد سیگار کشیدن را نمایش می دادند با حالت پیروزمندانه و پرغرور است. معمولاً بعد از موفقیت در کارها و برای نمایش قدرت خود سیگار استعمال می شود. مثل جایی که نقش اول مرد در سریال می خواهم زنده بمانم در شرایطی که پرونده ایی را پیروز می شد با ژست پرغرور سیگاری آتش می زد. حالت دیگر نمایش خونسردی و بی تفاوتی است. در سریال زخم کاری زمانی که نقش اول مرد در گفت وگو با خانواده عموی خود برای نمایش بی تفاوتی سیگار روشن می کند. در شرایطی که به دنبال گرفتن انتقام هستند نیز از نمایش استعمال دخانیات استفاده شده است. نقش مکمل مرد در سریال قورباغه زیر باران در تفکر انتقام سیگاری را روشن می کند. به طور کلی در شرایطی که افراد در سریال ها دنبال نمایش یک حس خود در تعامل با دیگران هستند سیگار به نوعی مکملی برای انتقال حس محسوب شده است.

در شرایطی که شخصیت ها در تعامل با سایرین بودند، برای نشان دادن احساساتشان به طرف مقابل از سیگار استفاده می کنند. یکی از این شرایط در مهمانی ها یا جایی است که شخصیت ها دوست دارند شادی خود را به نمایش بگذارند. به عنوان مثال، نقش مکمل مرد در سریال «می خواهم زنده بمانم»، بعد از دزدیدن تریاک ها، همراه دوستش در باغی خارج از شهر برای نشان دادن شادی خود، همزمان با رقصیدن و پایکوبی سیگاری را گوشه لبهایش نگه داشته است. شرایط دیگری که افراد سیگار کشیدن را نمایش می دادند، با حالت پیروزمندانه و پرغرور است. معمولاً بعد از موفقیت در کارها و برای نمایش قدرت خود سیگار استعمال می شود. مثل جایی که نقش اول مرد در سریال «می خواهم زنده بمانم»، در شرایطی که پرونده ایی را پیروز می شد، با ژست پرغرور سیگاری آتش می زد. حالت دیگر نمایش خونسردی و بی تفاوتی است. در سریال «زخم کاری»، زمانی که نقش اول مرد در گفت وگو با خانواده عموی خود برای نمایش بی تفاوتی سیگار روشن می کند. در شرایطی که به دنبال گرفتن انتقام هستند نیز از نمایش

تحلیل محتوای استعمال دخانیات در سریال های نمایش خانگی

استعمال دخانیات استفاده شده است. نقش مکمل مرد در سریال «قورباغه» زیر باران، در تفکر انتقام سیگاری را روشن می‌کند. به‌طور کلی، در شرایطی که افراد در سریال‌ها دنبال نمایش یک حس خود در تعامل با دیگران هستند، سیگار به نوعی مکملی برای انتقال حس محسوب شده است.

شکل ۲- تصاویری از سریال‌های می‌خواهم زنده بمانم، زخم کاری و قورباغه در حالات تعاملی

۳- سطح ابزاری

نکته دیگری که در سریال‌ها وجود دارد، نمایش وسایل مرتبط با استعمال دخانیات است. نمایش وسایل لوکس در ارتباط با سیگار در سریال‌های نام‌برده، شخصیت‌های اصلی که قدرتی دارند، از فندک با مارک معروف استفاده می‌کنند. در سریال «می‌خواهم زنده بمانم»، نقش اول مرد علاوه بر فندک گران‌قیمت خود، جعبه سیگار فلزی از همان مارک را نیز استفاده می‌کند. دایی در سریال «خاتون»، که فردی منفعت‌طلب است و به دنبال جا کردن خود بین شخصیت‌های پرنفوذ است، در سکانس‌های خاص و شرایط ویژه سیگار برگ استفاده می‌کند. ژست‌گرفتن‌های خاص در سریال‌ها دیده می‌شود. گرفتن سیگار با یک دست، بیرون دادن دود سیگار با حالتی نمایشی، یا در موقعیت ویژه با لباس شیک و فاخر سیگار هم در دست یا گوشه لب دارند. سکانسی از سریال «زخم کاری»، جایی که نقش اول مرد برای فرزندان عموی خود تکلیف مشخص می‌کند که

تمام دارایی شرکت به نام اوست و صاحب همه چیز اوست، پس از بیرون آمدن از ساختمان، روی پله‌ها با پوزخندی فاتحانه با دستی زیر فندک خود سیگار را آتش زده و دود را با ژستی فاتحانه بیرون می‌فرستند و همچنان که لبخند می‌زند، تصویر با حرکت آهسته پیش می‌رود.

در سریال «می‌خواهم زنده بمانم»، در سکانسی که شخصیت موافروش توسط یاران خودش در حال کتک‌خوردن است، نقش مکمل مرد با نگاهی از بالا به پایین و لباس مرتب و عینک دود، با نگاهی خیره به افق و بی‌تفاوت در حال کشیدن سیگار است. به‌طور کلی، لوازم و ملزومات دخانیات در سریال‌ها ابزاری برای تکمیل ژست‌ها و حالت‌های بازیگران است.

شکل ۳- تصاویری از سریال‌های می‌خواهم زنده بمانم، خاتون و زخم کاری با ژست‌های خاص در جدول شماره ۴ سطوح مختلف همراه مقولات و گزاره‌ها به صورت یک‌جا آمده است.

جدول ۴- مقولات استخراج شده برحسب حالات استعمال دخانیات

مقوله	مفاهیم	گزاره‌ها
سطح فردی	عصبی	هنگام دعوا- بعد از بحث
	نگران	در انتظار خبر- در انتظار انجام کاری
	متفکر	در تنهایی - یادآوری اعمال گذشته
	غمگین و ناراحت	هنگام شکست- از دست دادن یک فرد
	تصمیم‌گیری	انجام یک کار- اتخاذ تصمیم برای باقی افراد- تصمیم برای انجام کارهای مهم

تحلیل محتوای استعمال دخانیات در سریال های نمایش خانگی

مفوله	مفاهیم	گزاره ها
سطح تعاملی	شادو سرخوش	در مهمانی ها- دوره می
	پیروزمندانه و پرغرور	بعد از جدال و موفق شدن- انجام کاری که به طور حتم احتمال موفقیت داشت
	خونسرد و بی تفاوت	در زمان های تنهایی- نمایش بی تفاوتی در مقابل دشمن ورقیب- بعد از استعمال مواد مخدر
سطح ابزاری	انتقام	در شرایط آتش زدن خودرو- قتل یک نفر- کلاهبرداری
	نمایش وسایل لوکس	استفاده از جعبه سیگار فلزی و گرانبیتم- استفاده از فندک با مارک های گرانبیتم- مهم بودن فندک
	ژست گرفتن	آتش زدن سیگار با یک دست- فرستادن دود به بیرون یا حالت جذاب- گرفتن ژست فاتحانه با سیگار

نتیجه گیری

هدف این پژوهش، بررسی بازنمایی مصرف دخانیات در سریال های پربازدید نمایش خانگی با تکیه بر روش تحلیل محتوای کیفی بوده است. تصویربازنمایی شده از مصرف دخانیات در رسانه و هنر علی رغم ممنوعیت های موجود و آسیب های ثابت شده به سلامت جسم انسان ها، با بازتولید و تکرار آن منجر به تقویت هنجارها و ارزش های استعمال دخانیات در جامعه می گردد. اما نگاه منتقدانه تولیدکنندگان فرهنگ در رسانه و هنر می تواند به بازتعریف این تصاویر منجر شود و به تبع آن فرصت های بهتری را برای حذف و تقبیح استعمال دخانیات داشته باشد. با این حال درک و دریافت چگونگی فرایند بازتعریف کلیشه ها، منوط به روند تغییر مؤلفه هایی است که در آثار یک هنرمند قابلیت پیگیری می یابد. در سریال های نمایش خانگی با توجه به ساخت متفاوت با سریال های صداوسیما، بیننده جذابیت های بصری متفاوتی را نیز تجربه می کند. نوع انتخاب بازیگر، واکنش های متفاوت بازیگران و روابط بین بازیگران همگی باعث شده اند نقش های منفی نیز مورد توجه قرار گیرند و گاهی محبوب باشند. در شرایطی که دسترسی به اینترنت و شبکه های اجتماعی به سبب قرنطینه و وابستگی ایجاد شده به اینترنت و فضای مجازی نامحدود و بدون کنترل شده است، محتوای پخش شده از این بسترها مهم و کاربردی است. نوجوانی که ساعات طولانی از روز دسترسی به اینترنت دارد و در شبکه های مختلف اجتماعی تبلیغات جذاب سریال ها را می بیند،

احتمال ترغیب‌شدنش به دیدن این سریال‌ها بالا می‌رود. بنابراین وقتی در این سریال‌ها بدون هیچ نظارتی هر نوع محتوایی به نمایش گذاشته شود، نوجوان و جوان نیز در معرض دید این محتوا قرار می‌گیرند.

در بررسی سریال‌ها به‌لحاظ تعداد افراد سیگاری و مدت زمان نمایش استعمال دخانیات، در سریال زخم کاری حدود ۶۲ دقیقه از زمان کل قسمت‌ها به نمایش استعمال دخانیات اختصاص دارد. این زمان به‌نسبت سایر سریال‌های مورد بررسی بیشتر است. فضای سریال بیشتر تعاملات مردانه است و نکته مورد توجه این است که تعداد سکانس‌های استعمال دخانیات در فضای عمومی و باز نیز در این سریال بیشتر از سایر سریال‌هاست. در واقع شخصیت‌های سیگاری بیشتر در زمان تعاملات مردانه استعمال دخانیات دارند. سریال خاتون نیز مدت زمان قابل توجهی را به نمایش دخانیات اختصاص داده است، اما بیشتر این سکانس‌ها در فضای بسته و جایی به‌غیر از خانه است. سکانس‌های مربوط به استعمال دخانیات در منزل کمتر است و گاهی در کنار پنجره یا در اتاق تنها نمایش داده می‌شود. در رابطه با سریال زخم کاری، کم‌بودن سکانس‌های استعمال دخانیات در منزل بسیار مورد توجه است، تا جایی که در روند داستان به‌طور واضح بیان می‌شود که استعمال دخانیات در خانه ممنوع است. مصرف زیاد دخانیات در سریال‌های مورد بررسی بسیار مهم است، اما از طرفی توجه به این نکته که استعمال دخانیات در خانه بسیار کم باشد و یا مخالفت با استعمال دخانیات در کنار فرزندان و اعضای خانواده، جای بحث دارد. در واقع همین مورد می‌تواند این ذهنیت را ایجاد کند که سیگار کشیدن فرد نباید منجر به آسیب دیدن اعضای خانواده شود، اما در مقابل استعمال در فضای عمومی نیز مناسب نیست و در واقع احترام به حقوق سایر شهروندان را نادیده می‌گیرد.

به‌لحاظ شخصیتی، افراد سیگاری در سریال‌ها را نقش‌های اول و تأثیرگذار تشکیل داده‌اند. افرادی که محبوبیت خود را به‌لحاظ رفتارهای خاصی که داشتند، در طول سریال به‌دست آورده‌اند. نقش اول مرد در سریال خاتون، مردی عاشق‌پیشه است که برای بازگرداندن عشق خود در طول سریال با فراز و نشیب‌هایی روبه‌روست. شخصیتی که در طول سریال خاکستری است، اما در نهایت برای حفظ نام ایران به افراد مبارز می‌پیوندد. نقش اول مرد در سریال می‌خواهم زننده بمانم فردی

خاکستری و بانفوذ است که با نوع بازی خاص بازیگر دارای لایه پنهانی شده است که بیننده را جذب خاص بودن خود می‌کند و ژست‌های خاص این فرد به‌هنگام استعمال دخانیات به‌عنوان بخشی از نمایش قدرت و نفوذش در طول سریال شده است. نقش مکمل مرد، که پسری مهربان اما عاصی است، نیز با استعمال دخانیات تلاش دارد تا دلهره‌هایش را پنهان کند. نقش اول مرد در سریال زخم کاری فردی ناراحت، عاصی و بی‌اراده است که علی‌رغم داشتن زخم معده، اصرار به سیگار کشیدن پشت سیگار دارد. از چالش‌های این سریال است. فردی که در عین بی‌ارادگی تلاش دارد خود را قدرتمند نشان دهد و نمایش قدرت خود را با کشیدن سیگار و داشتن ژست‌های خاص به‌هنگام روشن کردن سیگار نشان دهد. نقش‌های مرد و شخصیت‌های مؤثر در سریال قورباغه، سیگاری بودن‌شان زیاد مورد توجه نیست. در واقع، سریال با توجه به ماهیت قصه که فروش مواد مخدر است، اما سیگار کشیدن گویی جایی برای نمایش ندارد. علی‌رغم سه سریال دیگر که داستان درام و خانوادگی دارند و استعمال دخانیات از وجوه مهم نمایش شخصیت‌ها شده، سریال قورباغه که شخصیت‌های منفی، علنی هستند، نمایش کمتری دارد.

در بحث مفهیمی که در طول سریال براساس زمان، مکان، موقعیت و شرایط استعمال دخانیات استخراج شد، در سه سطح فردی، تعاملی و ابزاری دیده شده است. در رابطه با سطح فردی، شخصیت‌ها در مواقعی که حالت عصبی، نگران، متفکر، غمگین، ناراحت و در حالت تصمیم‌گیری سیگار می‌کشند. در واقع، سیگار به نوعی مکمل نقش در سکانس‌های مختلف است. برای نمایش حس درونی بازیگر از سیگار استفاده شده است. در سطح تعاملی، افراد برای اینکه ارتباط مؤثرتری را به نمایش بگذارند و به نقش مقابل خود حس شادی، پیروزی، غرور، بی‌تفاوتی و انتقام منتقل کنند، از سیگار استفاده می‌کنند. در برخی سکانس‌ها نیز بیننده با سطح ابزاری استعمال دخانیات مواجه است. نمایش وسایل لوکس و ژست گرفتن به‌هنگام استعمال دخانیات نیز برای بیننده حس بد استعمال دخانیات را کمتر کرده است. در چهار سریال مورد بررسی، با توجه به داستان و شخصیت‌های داستان، سیگار کشیدن به‌عنوان یک ابزار کمکی برای بازنمایی حالات و عواطف آنها استفاده شده است

به طور کلی، بازنمایی مصرف دخانیات در سریال های پربازدید نمایش خانگی می تواند به تقویت هنجارها و ارزش های مرتبط با استعمال دخانیات در جامعه منجر شود. این یافته با نتایج پژوهش های حسنین و همکاران (۲۰۲۲) و مایکل تاینان و همکاران (۲۰۱۹) همسو است که نشان داده اند قرار گرفتن در معرض تصاویر سیگار کشیدن در رسانه ها، خطر مصرف سیگار را در نوجوانان و جوانان افزایش می دهد. نتایج پژوهش نشان می دهد که شخصیت های محبوب و تأثیرگذار در سریال ها (مانند نقش های اول مرد) با استعمال دخانیات، این رفتار را به عنوان بخشی از هویت خود نمایش می دهند. این یافته با پژوهش برای همکاران (۱۳۹۹) که بر نقش رسانه ها در شکل دهی به قصد مصرف سیگار در نوجوانان تأکید کرده اند، همخوانی دارد. در حالی که برخی از پژوهش ها مانند براتی و همکاران (۱۳۹۹) بر لزوم ارتقای سواد رسانه ای برای کاهش تأثیرات منفی رسانه ها تأکید کرده اند، پژوهش حاضر بیشتر بر نقش تولیدکنندگان فرهنگ و هنرمندان در بازتعریف کلیشه های مرتبط با مصرف دخانیات تمرکز کرده است.

سریال و نمایش خانگی ابزار و رسانه مهمی در بازنمایی فرهنگ طبقات و گروه های مختلف جامعه است و می تواند بر بازتعریف هویت و تجربه های فرهنگی، اجتماعی و آسیب های اجتماعی تأثیرگذار باشد. به طور کلی، هنرمندان هر جامعه به عنوان صاحبان ابزارهای رسانه ای که در تولید فرهنگ هر جامعه مشارکت می کنند، مسئولیت سنگینی را بر عهده دارند. در این میان، انواع روش های نمایش آسیب های اجتماعی و استفاده از وسایل مختلف از جمله دخانیات از اهمیت ویژه ای برخوردارند. در واقع، از نمایش خانگی می توان به عنوان ابزاری ایدئولوژیک بهره گرفت و برای بهبود وضعیت سلامت خانواده و جامعه، نوع نگرش به استعمال دخانیات و ارائه الگوهای برای پیشگیری از استعمال دخانیات تلاش کرد. بنابراین، پیشنهاد می شود هنرمندان توجه ویژه ای را به آسیب های اجتماعی، به ویژه آسیب هایی که با سلامت عمومی درگیر است، مبذول دارند؛ بر ارائه ابعاد مخرب و منفی استعمال دخانیات در رسانه تأکید کنند؛ موقعیت هایی ایجاد شود تا قبح این آسیب بیشتر نشان داده شود؛ به جای استفاده ابزاری از سیگار در نمایش احساسات بازیگران، از موقعیت های مناسب تر استفاده شود.

پیشنهادها

۱. تدوین قوانین سخت‌گیرانه‌تر برای نمایش مصرف دخانیات: ایجاد قوانین و مقررات مشخص برای محدود کردن نمایش مصرف دخانیات در سریال‌های نمایش خانگی. این قوانین می‌توانند شامل کاهش زمان نمایش سیگار کشیدن، اجتناب از نمایش سیگار کشیدن در موقعیت‌های مثبت یا جذاب و درج هشدارهای سلامت قبل از پخش سکانس‌های مرتبط با دخانیات باشد.
۲. ارتقای سواد رسانه‌ای در بین نوجوانان و جوانان: طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی برای افزایش سواد رسانه‌ای در بین نوجوانان و جوانان. این برنامه‌ها می‌توانند شامل آموزش‌های مرتبط با تحلیل انتقادی محتوای رسانه‌ای، درک تأثیرات پنهان رسانه‌ها و مهارت‌های مقاومت در برابر تبلیغات غیرمستقیم دخانیات باشد.
۳. تولید محتوای جایگزین برای نمایش احساسات و موقعیت‌های داستانی: تشویق تولیدکنندگان سریال‌ها به استفاده از روش‌های خلاقانه و جایگزین برای نمایش احساسات و موقعیت‌های داستانی، بدون تکیه بر مصرف دخانیات. برای مثال، می‌توان از دیالوگ‌های قوی، حرکات بدنی یا موقعیت‌های نمادین استفاده کرد.
۴. آموزش و آگاهی‌بخشی به تولیدکنندگان فرهنگ و هنرمندان: برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی برای تولیدکنندگان سریال‌ها و هنرمندان درباره تأثیر منفی بازنمایی مصرف دخانیات و مسئولیت اجتماعی آنها در قبال سلامت عمومی.
۵. بررسی و نظارت بر محتوای سریال‌های نمایش خانگی: ایجاد نهادهای نظارتی برای بررسی و ارزیابی محتوای سریال‌های نمایش خانگی از نظر نمایش آسیب‌های اجتماعی مانند مصرف دخانیات. این نهادها می‌توانند به تولیدکنندگان بازخورد داده و آنها را به رعایت استانداردهای سلامت عمومی تشویق کنند.
۶. تولید محتوای آموزشی در قالب سریال‌ها: تولید سریال‌هایی که به طور مستقیم به خطرات مصرف دخانیات و راه‌های پیشگیری از آن می‌پردازند. این سریال‌ها می‌توانند با استفاده از داستان‌های جذاب و شخصیت‌های محبوب، پیام‌های سلامت را به مخاطبان منتقل کنند.

فهرست منابع

- راودراد، اعظم؛ و میرزاده طرقي، احسان (۱۳۹۶). نشانه‌شناسی تصویر زن در سینمای اصغر فرهادی (تحلیل نشان‌شناسانه فیلم‌های سینمایی رقص در غبار، درباره‌ی الی و گذشته). *جامعه‌شناسی هنر و ادبیات*، ۹ (۱)، ۷۷-۵۳.
- رنجبر منصور؛ دارابی نیا، مرتضی؛ و حیدری گرجی، علی‌مراد (۱۳۹۸). «بررسی اثربخشی مداخله رسانه‌ای بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به مصرف مواد مخدر و دخانیات: مبتنی بر آموزش اثرات بر سلامت و تبعات قانونی»، *مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران*، ۲۹ (۱۷۵): ۱۰۷-۱۱۶.
- عزیزی، سمیه؛ و میرخیلی، سیدمحمود (۱۴۰۱). «واکاوی ابعاد نظریه‌ی بازنمایی جرم در اخبار و گزارش‌های رسانه‌ای»، *مطالعات حقوق تطبیقی معاصر*، ۱۳(۲۹)، ۱۵۱-۱۸۶.
- فیلک، اووه (۱۳۹۱). *درآمدی بر روش تحقیق کیفی*، (مترجم: هادی جلیلی)، چاپ پنجم، تهران: نشرنی.
- قائدی، محمدرضا؛ و گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵). «روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی»، *فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، سال هفتم، شماره ۲۳، ۵۷-۸۲.
- هال، استوارت (۱۳۹۱). *معنا، فرهنگ و زندگی اجتماعی*، (مترجم: احد گل‌محمدی)، تهران: نی.
- Ahmad SA, Kaiser F)2009(. Effects of portrayal of smoking in movies on adolescents attitudes. *RMJ*; 34(2): 131-134.
- Bandura, Albert (1963). *Social learning and personality development*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Bushman, B. J., Huesmann, L. R., Singer, D. G., & Singer, J. L. (2001). Handbook of children and the media. *Effects of Televised Violence on Agression*, 223-268.
- Bezemer, J., & Cowan, K. (2021). Exploring reading in social semiotics: theory and methods. *Education 3-13*, 49(1), 107-118. doi:10.1080/0/03004279.2020.1824706.

Carter O B, Donovan R J, Weller N M & et al) 2007(. Impact Of Smoking Images In Magazines On The Smoking Attitudes And Intentions Of Youth. *Tob Control*; 16(6): 72-368.

Chukwu-Okoronkwo, S.O., Omeonu, D.U., & Onwuka, V.K. (2020). Television and Video Films and the Rhythm of Violence: Assessing the Negative Effect of Youths' Exposure to Violent Television and Video Films Content. *New media and mass communication*, 92, 15-24.

Hassanein, Z. M., Barker, A. B., Murray, R. L., Britton, J., Agrawal, S., & Leonardi-Bee, J. (2022). *Impact of Smoking and Vaping in Films on Smoking and Vaping Uptake in Adolescents: Systematic Review and Meta-Analysis. Health education & behavior* : the official publication of the Society for Public Health Education, 10901981221086944. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/1090198122108694>.

Hauser, A. (2011). *The Sociology of Art* (1st edition ed.): Routledge.

Hall, Stuart. (1997), *Cultural Representation and Signifying Practice*, London: Sage Publications.

Huesmann, L. R. (2007). The impact of electronic media violence: scientific theory and research. *J Adolesc Health*, 41(6 Suppl 1), S6-13. doi:10.1016/j.jadohealth.2007.09.005.

Gabriel, R. (2021). Affect, Belief, and the Arts. *Frontiers in Psychology*, 12.

Goswami H, Kashyap R) 2006(. Tobacco in Movies *and Impact on Youth. Burning Brain Society*, Chandigarh, India,. Supported by WHO & Ministry of Health & Family Welfare, India. Available From: <http://smokefreemovies.ucsf.edu/pdf/BurningBraintobaccoinmovies.pdf>.

Kulkarni, M. M., Kamath, V. G., Kamath, A., Lewis, S., Bogdanovica, I., Bains, M., Cranwell, J., Fogarty, A., Arora, M., Nazar, G. P., Ballal, K., Bhagwath, R., & Britton, J. (2021). Exposure to tobacco imagery in popular films and the risk of ever smoking among children in south-

ern India. Tobacco control, 30(5), 560–566. <https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2019-055353>.

Kapoor, K. K., Tamilmani, K., Rana, N. P., Patil, P., Dwivedi, Y. K., & Nerur, S. (2018). *Advances in Social Media Research: Past, Present and Future. Information Systems Frontiers*, 20(3), 531-558. doi:10.1007/s10796-017-9810-y.

Leve, A. (2012). *The Circuit of Culture as a Generative Tool of Contemporary Analysis: Examining the Construction of an Education Commodity*.

Organization, W. H. (2019). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2019: offer help to quit tobacco use: World Health Organization*.

Sargent J D(2005). Smoking in movies: Impact on Adolescent Smoking, A Readable Detailed Overview of the Research Described in This Report. *Adolescent Medicine*; 16: 345– 370.

Tynan, M. A., Polansky, J. R., Driscoll, D., Garcia, C., & Glantz, S. A. (2019). *Tobacco Use in Top-Grossing Movies - United States, 2010-2018*. MMWR. Morbidity and mortality weekly report, 68(43), 974–978. <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6843a4>.

Vasan A.(2010). Films and TV: Viewing Patterns and *Influence on Behaviors of College Students. Health and Population Innovation Fellowship Program me Working Paper*, No 13, New Delhi: Population Council. Available From: [http:// www.popcouncil.org/pdfs/wp/India_HPIF/013](http://www.popcouncil.org/pdfs/wp/India_HPIF/013).

Wang, Y., Dai, Y., Li, H., & Song, L. (2021). Social Media and Attitude Change: Information Booming Promote or Resist Persuasion? *Frontiers in Psychology*, 12.